

ARHITECTURĂ ȘI OCUPAȚII TRADIȚIONALE, ÎN AREAL PERIURBAN. (MUNICIPIUL REȘIȚA)

Mircea Taban

Ideea prezentului studiu a pornit de la constatarea absenței din literatura de specialitate și din preocupările specialiștilor, a cercetărilor și studiilor de etnologie urbană, care în alte părți și-au dobândit un binemeritat drept de cetățenie în spectrul preocupărilor disciplinei etnologice. Această omisiune se datorează, probabil, identificării civilizației tradiționale cu civilizația rurală, păstrătoare de drept a unor structuri arhaice, circumscrise conceptului axiologic de tradiționalitate (în sensul transferului oral de experiență etno-culturală între generații), ignorându-se astfel cu bună-știință dialogul cu civilizația urbană și transferul reciproc de valori manifestat încă din primele momente ale cristalizării vieții urbane pe teritoriul țării noastre ¹⁾.

Un rol de loc de neglijat poate că l-a jucat și opinia conform căreia modernismul, propriu mediului citadin, ar exclude orice urmă a tradiției populare, deși lucrurile nu stau tocmai așa. Civilizația tradițională (arheo-civilizația) nu poate fi “ștearsă” din cultura unui popor, oricât de mult și-ar moderniza stilul de viață, deoarece o atare realitate își relevă un adânc trecut istoric și, ca atare, este puternic imprimată în psihologia și mentalitatea poporului respectiv, una din temele de studiu ale etnologiei urbane putând consta tocmai în evidențierea modului de inserție în urban ale unora din “segmentele” moștenirii etno-culturale, căutând, eventual, a răspunde la întrebarea de ce numai acelea au fost adoptate și nu altele (cu formele proprii de performare și cu amplitudinea manifestării lor în urban).

Demersul științific întreprins aici în sensul celor de mai sus a vizat municipiul Reșița, centru administrativ județean și puternică așezare industrială, unde a fost sesizată existența unor structuri tradiționale manifestate în arhitectură și ocupații. În esență, este vorba, pe de o parte, de fenomenul dublării gospodăriilor din satul-matcă cu sălașele din hotar și apariția satului-roi de tip risipit ²⁾, fiind vizate localități (foste rurale, subordonate administrativ municipiului, devenite sau nu în timp cartiere rezidențiale: Călnic, Țerova, Târnova) cărora li se adaugă sălașele(gospodăriile) unei populații alohtone, de sorginte rurală și care a constituit sporul migrator postbelic reclamat de politica de industrializare masivă promovată de fostul regim. Sălașele, ca fenomen etno-social tradițional, se întâlnesc și în alte zone ale județului, unde au proliferat sub impactul unor condiții socio-economice și culturale specifice (în Almăj, spre exemplu) ³⁾, dar prezența și persistența acestora într-un sector periurban, cu practicarea ocupațiilor tradiționale de bază (agricultura și păstoritul) în forme certificate istoric, este un fapt cu anume conotații etnologice și eventuale consecințe practice în planul reformei ce se încearcă astăzi în România. Explicitarea unei atari “prezențe” impune, cel puțin deocamdată, cantonarea în sincronism, fiind vorba doar de un studiu preliminar, tabloul epistemic aferent temei cuprinzând în special referințe de ordin geografic (cadrul cosmic), demografic și economic, aplicate palierului temporal postbelic. Cercetări

ulterioare vor încerca să realizeze, cu acribia permisă de documentele existente, istoricul fenomenului suscitât, economia ideatică a studiului de față necesitând doar creionarea evoluției Reșiței de la stadiul de așezare rurală la cel de oraș industrial.

Condiționări geo-hidrologice și pedologice. Situat în partea central-nordică a județului Caraș-Severin, municipiul Reșița are în componența sa localitățile Călnic (dispusă NNV și devenită cartier), Moniom (cu aceeași dispoziție geografică), Secu și Cuptoare (ESE), Țerova (la NE). Din cei 20 km² care-i aparțin, doar 9,5 km revin municipiului proriu-zis (48% din întreaga suprafață), intravilanul său ocupând 6,3 km² ⁴⁾. Este dispus pe malurile râului Bârzava, la altitudinea de 235 m, la vestul masivului Semenice, valea râului menționat fiind înconjurată din toate părțile de înălțimi ce variază între 300-800 m ⁵⁾. Această micro-zonă se înscrie într-o unitate geomorfologică mai largă, ce cuprinde munți relativ înalți (peste 1400 m), munți mijlocii (între 600-1200 m) și promontorii ce coboară de la 700-800 m până la contactul cu câmpia. Munții cu altitudini relativ mari sunt aici reprezentați de masivul Semeniceului, alcătuit în principal din șisturi cristaline, având altitudini maxime în vârfurile: Semenice (1447 m) și Gozna (1449 m). Treapta altitudinală medie este reprezentată în zona de referință la vest și la sud-vest de muncii Dognecei, iar la nord de cei ai Arenișului, ambele sisteme având o constituție petrografică variată, alături de șisturi cristaline cu intruziuni granitice găsindu-se formațiuni sedimentare constituite din calcare, gresii și conglomerate dispuse în fâșii paralele.

Cea de-a treia treaptă, dispusă la contactul cu câmpia, este o poală piemontană alcătuită din roci puțin rezistente (gresii, argile și nisipuri). Relieful de aici este puternic afectat de eroziunile zonei, îmbătrânit și cu puternice procese actuale de versant, în zonă fiind destul de bine reprezentat nivelul de modelare al Carașului la altitudinea de 400-600 m.

Aspectul actual al Văii-Bârzavei, în al cărui bazin se găsește municipiul Reșița, se datorește atât eroziunii fluviale, cât și unor captări succesive care au avut loc în prima parte a cuaternarului. Din punct de vedere geomorfologic, vatra orașului se extinde într-un bazin ce se încrustează într-o zonă colinară cu înălțimi cuprinse între 400-500 m ⁶⁾. În partea sa de est se înalță dealul Ranchina (591 m). Pe malul drept al râului se ridică dealul Balnovăț (413 m), care se continuă la vest cu Coasta Bârboi (427 m), Dealul Țerovei (427 m), Dealul Ceret (334 m) și Dealul Mare (356 m).

La sud se ridică asemenea unui platou Dealul-Gol (314 m), ce se continuă la est cu Dealul-Budinice (515 m), Archita (571 m) și Driglovăț (448 m).

Din punct de vedere geomorfologic, microregiunea Reșița este alcătuită din următoarele unități: a./ Masivul Semenice; b./ cristalinul și eruptivul Dognecea-Areniș; c./ sinclinoriul Reșița-Moldova Nouă (catena sa nord-estică) cu formațiuni sedimentare paleozoice și mezozoice; d./ depozitele neogene ale Ezerișului și Dealurilor Lugoșului; e./ sedimentele pliocene ale Vărdiei.

Masivul Semenice este nodul hidrografic din care se desprind radiar o serie de râuri (Timișul, Nera, Bârzava). Având o lungime de 158,3 km (111,1 km în România)

și o suprafață bazinală de 1159,2 km², Bârzava izvorăște de sub poalele muntelui Cracul-Roșu. Până la confluența cu Lișcovul are o direcție sud-nord, pentru ca mai apoi să aibă un curs spre vest, până la Reșița, de aici curgerea desfășurându-se pe direcția SE-NV. Între izvor și localitatea Văliug valea are un aspect de defileu, cu un profil bazinal asimetric, afluenții de dreapta însumând valori de lungime superioare celor din stânga. Respectiva asimetrie devine și mai evidentă de la confluența cu Lișcovul până la Reșița, pe această porțiune Bârzava primind următorii afluenți: Lișcovul, Stârnicul, Râul-Alb, Valea-Cuptoare, Valea-Domanului (curs pe direcția nord), pe dreapta având un singur afluent – Valea-Predovei ⁷⁾. Albia sa este săpată în șisturi cristaline care îi dau acum aspectul de defileu, în aval de confluența cu Sohodolul străbătând complexul de straturi ale sinclinoriului Reșița-Moldova Nouă.

Erodând depozitele neogene și-a creat un bazinet care se lărgeste mai ales în zona de confluență cu Predova, pentru a se îngusta din nou la Mociur. Aici valea este străjuită la dreapta de Dealul-Crucii (367 m), iar pe stânga de Dealul-Golului, cu versanți abrupti și diferențe de alcătuire litologică, cel de-al doilea fiind alcătuit din calcare cu aspect ruiniiform, pe suprafața sa fiind prezente câteva doline.

După această îngustare Valea-Bârzavei se lărgeste din nou pe o lungime de 1-1,5 km, formând un al doilea bazinet între Mociur și Triaj-Reșița Nouă, ce se caracterizează printr-o luncă ceva mai largă (300-400 m), versantul stâng fiind în general mai abrupt și coborând în pantă mai domoală în dreptul cartierului Moroasa.

Porțiunea de luncă din cel de-al doilea bazinet poartă denumirea de Lunca-Pomostului, aici fiind amplasat un cartier omonim. În dreptul localității Călnic valea este din nou încătușată într-un defileu tăiat într-o zonă cu conglomerate filite și gnaisuri micacee. În dreapta, intrarea în defileu este străjuită de Tâlva Călnicului (281 m) ⁸⁾.

Climatologic, Reșița se înscrie în clima zonei depresionare a culoarului Bârzava, ca subdiviziune a climatului temperat-continental, varianta bănățeană, manifestat la scara întregului județ. La nivel strict local se caracterizează prin valori moderate, aici resimțindu-se influența aerului umed de sorginte azorică, pe de o parte, cât și a celui submediteranean, pe de alta. Această trăsătură se repercutează în temperatura relativ ridicată, cuprinsă între 10,3°C la Bocșa Montană și 9,3°C la Reșița. Iernile nu depășesc în medie -1,7°C, valori strict negative înregistrându-se în lunile ianuarie și februarie. Verile sunt călduroase, temperatura cea mai ridicată înregistrându-se în luna iulie (20°C la Bocșa Montană și 19°C la Reșița). Primăvara se instalează brusc și este destul de caldă (11°C la Bocșa Montană și 10,1°C la Reșița în luna aprilie). Diferența de temperatură între lunile martie și aprilie este de 6°C. Toamna este puțin mai caldă decât primăvara. În timpul iernii în depresiune este specific fenomenul inversiunii de temperatură ⁹⁾.

Umiditatea relativă este ridicată în timpul iernii (84-88) și este mai scăzută în timpul verii (64-72). Precipitațiile sunt destul de abundente, între 841,2 mm la Bocșa Montană și 820,0 mm la Reșița, cele mai multe înregistrându-se în lunile mai și iunie, iar cele mai scăzute în ianuarie, la Bocșa Montană și în februarie, la Reșița. Concluzionând, iarna este blândă, neatingându-se temperaturile scăzute din câmpia Timișului, dar nici temperaturile ridicate din pustă, vara fiind mai răcoroasă decât la câmpie ¹⁰⁾.

Ultimul element al acestui segment epistemic este reprezentat de vegetație și soluri. Prima se caracterizează prin diversitatea fitologică, de la arborețul înalt, la plante erbacee ¹¹⁾. Zona de vegetație care ocupă cea mai mare suprafață în microregiunea Reșița, este cea a pădurilor. În jurul orașului, acestea sunt fărâmițate în pălcuri, printre așezările omenești și fânețe, fiind constituite din esențe de foioase caracteristice zonelor de deal (fag, gorun, carpen, tei, frasin, ulm, paltin). La nord de Bărzava pădurile sunt formate din arbuști ca: păducelul, cornul, măceșul. Proporția fagului crește cu altitudinea, de la vest de Doman, unde ocupă 52 din areal, până pe versantul nord-vestic al Semenicului (la 80% din suprafață) ¹²⁾.

Structura pedologică a micro-regiunii este relativ complexă, cele mai răspândite tipuri de soluri fiind brunuri-roșcate de pădure tipice și podzolice formate în general sub vegetația forestieră, reprezentată de pădurile de gorun și fag. Solurile brun-roșcate de pădure ocupă versanții mai înclinați sau cu expoziție sudică, iar cele podzolice se găsesc pe versanții mai domoli sau având expoziție nordică. Profilul solurilor de pădure tipice se caracterizează prin prezența a trei orizonturi: 1.A/ 20-40 cm, culoare brun închisă, structură glomerulară; 2.B/ 60-100 cm, culoare brună, adesea brun-ruginiu sau brun-gălbui, structură nuciformă sau slab prismatică; 3.C/ 40-60 cm, culoare gălbuie, structură bulgăroasă. Solurile brune de păduri podzolite se caracterizează prin acumulare de silice coloidale, sub forma unui praf albicios, în orizontul de acumulare al humusului.

Dendrinele se formează pe roci calcaroase, având în general un profil scurt, ce prezintă următoarele orizonturi: A/ 20-40 cm, bogat în humus, de culoare negricioasă sau neagră-cenușie; A/D: 20-40 cm (face tranziția spre roca-mamă), are o culoare mai deschisă și din ce în ce mai bogat în fragmente de rocă ¹³⁾.

Pe raza municipiului solurile sunt brune montane de pădure, cu diferite grade de podzolire. În jurul orașului terenul a avut în trecut folosință de pășune, în prezent relevându-se predominanța terenurilor degradate, care în ultimii ani, în special în ultimii 20 de ani au fost supuse procesului de împădurire ¹⁴⁾. De la nivelul anului 1968 s-au întreprins lucrări sistematice de ameliorare a terenurilor degradate din jurul orașului. Cele mai degradate au fost cele de la sud-vestul municipiului, pe dealurile Moroasa, Butovăț, Dealul-Cerbului, Dealul-Crucii. Lucrările de ameliorare au constat în execuția unor baraje, praguri de zidărie uscată și ciment, cleionaje, plantații de specii forestiere adecvate pantelor de vegetare cu scopul de a fixa solul (salcâm, stejar-roșu, pin-negru etc.). Modul de utilizare al solului se prezintă după cum urmează: 39% (7748 ha) teren agricol; 53% (10589 ha) fond forestier și 8% alte suprafețe. Din suprafața agricolă 6048 (74,4%) reprezintă pășuni și fânețe; 15,9% (1078 ha) teren arabil. Tabloul de mai sus este specific nivelului temporal de referință al anului 1971.

Condiționarea socio-demografică. Analiza acestui factor (ultimul de fapt) al seriei epistemice enunțate, necesită un scurt excurs istoric în care evoluțiile volumului

populațional se împletesc cu cele ale dezvoltării localității, de la situația de așezare rurală la cea de astăzi, fiind, poate cel mai important element întru explicitarea practicării unor forme economice tradiționale, proprii relativului autarhism rural, dar manifestate într-unul din cele mai puternice centre urbane ale județului.

Înainte anului 1771, când încep să funcționeze Uzinele Reșița era un sat de-a lungul drumului ¹⁵⁾, având o structură relativ omogenă și a cărui vatră era situată în primul bazin din cele de mai sus descrise. Nu avea o întindere prea mare, deoarece la începutul secolului al XVIII-lea avea înregistrate cca 250 de persoane. Înainte demarării lucrărilor de construcție a uzinei, în apropierea localității Reșița exista deja o altă – Reșița-Montană – care la 1769, o dată cu debutul construcției uzinelor începe să se dezvolte, la început ca o colonie muncitorească, ulterior ca o localitate de sine stătătoare. Vechea Reșița și cea din amonte au avut inițial evoluții separate dar, o dată cu dezvoltarea ambelor, s-au reunit sub numele de Reșița.

La 1771 aici se înregistrau cca 750 locuitori, dintre care 300 la Reșița-Montană și 450 la Reșița-Română. Dezvoltarea uzinelor a avut drept consecință și o creștere a populației, mai ales în Reșița Montană. De fapt, evoluția demografică a Reșiței s-a desfășurat în mai multe etape, fiecare având caracteristici proprii și pe care istoricii demografi le-au departajat după cum urmează:

1. Perioada dintre 1771 și 1848, când uzinele, deși într-o fază de început a dezvoltării lor, influențează deja evoluțiile socio-economice ale celor două localități. La sfârșitul perioadei, în anul 1848, erau peste 2000 de locuitori, dar creșterea demografică a avut un ritm lent, doar de 1,7% la Reșița-Montană și de 1,01% la Reșița-Română.

2. A doua jumătate a secolului al XIX-lea se caracterizează printr-o creștere rapidă a populației, între 1848 - 1956 populația Reșiței-Montane crescând de aproximativ trei ori. Între 1848 - 1891 ritmul mediu de creștere a populației este de 5,3% la Reșița-Montană și de 2,9% în Reșița-Română ¹⁶⁾.

3. Începutul secolului al XX-lea - al doilea război mondial reprezintă o fază în care creșterea demografică are loc în paralel cu dezvoltarea uzinelor. Deși ritmul mediu de creștere a populației este de 1,7%, creșterea absolută a populației este destul de mare, fiind de 12000 persoane.

4. Perioada comunistă cunoaște cea mai puternică dezvoltare demografică în raport cu cele precedente. La începutul anului 1971 populația municipiului era de aproape trei ori mai mare decât cea din 1948. Ritmul mediu de creștere era la începutul anului menționat de cca 4,5%, între anii 1948-1971 populația Reșiței mărindu-se cu aproape 44000 de persoane. Creșterea însemnată a populației s-a realizat atât prin sporul natural, cât și prin atragerea unui important volum de forță de muncă spre municipiu (sporul migrator). Evoluția postbelică a indicelui demografic este sintetizat în următorul tablou:

EVOLUȚIA SPORULUI DEMOGRAFIC ÎN MUNICIPIUL REȘIȚA ÎN PERIOADA 1950 - 1970

Tabelul 1

Anii	Spor total (persoane)	%	Spor natural		Spor migrator	
			Persoane	% din total	Persoane	% din total
1950	-	-	203	-	-	-
1956	827	100	288	34,8	539	65,2
1959	649	100	186	38,7	463	71,3
1960	133	100	241	-	-108	-
1961	349	100	213	61,0	136	39,0
1962	718	100	187	26,0	531	74,0
1963	875	100	179	20,5	696	79,5
1964	875	100	215	24,6	660	75,4
1965	937	100	164	17,5	773	82,5
1966	981	100	154	15,7	827	84,3
1967	1881	100	1127	60,0	753	40,0
1968	1884	100	1185	62,9	699	37,1
1969	723	100	511	70,7	212	29,3
1970	1703	100	428	25,1	1275	74,9

Acest tabel reliefează rolul major al sporului migrator în dezvoltarea demografică a Reșiței. Dacă pentru intervalul 1959 - 1970 sporul natural reprezintă 40,9% din sporul total al populației, restul de 59,1% s-a realizat pe seama sporului migrator ¹⁷⁾. Este consecința directă a dezvoltării sistematice și în ritm rapid a uzinelor, care necesită un volum tot mai mare de brațe de muncă, imposibil de acoperit prin spor natural. Ca urmare a acestui fenomen, la recensământul din 1966, din totalul populației, numai 23% sunt născuți la Reșița, restul de peste 70% al populației provenind din alte localități. După originea populației alogene, până la perioada menționată: 44,5% provine din Caraș-Severin, 17,7% din județul Timiș, 8% din Mehedinți, 3,2% din Dolj, existând și persoane provenite din Olt, Gorj sau Bihor ¹⁸⁾.

Nexul epistemic prezentat relevă pe de o parte un cadru natural propice dublării gospodăriilor, respectiv un inel colinar cu înălțimi reduse, puțin fragmentat pe cale hidrologică, cu pante domoale și interfețe ale căror calități pedologice permit practicarea (cu greu) a unei agriculturi intensive, prin folosința rațională a loturilor din hotar, la care se adaugă o rețea hidrografică bine conturată, avându-și axul major în râul Bârzava și, nu în ultimul rând, climatul local moderat și fără inversiuni termice notabile. Pe de altă parte, sporul demografic de sursă alogenă a dus la apariția în vestul municipiului a zonei de sălașe-dublet al casei/ apartamentului din oraș, întregind astfel perizona de sălașe care din punct de vedere numeric și ca suprafață deținută este mai dezvoltată în sectorul estic al inelului colinar, coincident cu hotarul satelor aparținătoare

sau devenite în timp, prin extensia suprafeței urbane, cartiere ale municipiului. De aici și necesitatea structurării materialului etnologic pe două analize de caz, una consacrată zonei nord-estice unde avem fenomenul dubletului gospodărie rurală/sălaș, până la dubletul de așezare de tip risipit (cazul Călnic) și o alta pentru sectorul vest-nord-vestic unde există o realitate analogă dar datorată segmentului (fost) alogen cu casa/apartamentul în municipiu și cu sorgintea în ruralul intra- și extrajudețean.

Cazul Călnic. Arealul avut în vedere și supus ca atare sondajului ar putea fi delimitat convențional de șoseaua Reșița-Caransebeș, la sud, cartierul Lunca-Bârzavei la vest, linia ferată Reșița-Caransebeș la nord și hotarele cu satele Ezeriș și Soceni la est. Este vorba de un sector colinar cu aspect de platou, puțin fragmentat pe cale hidrologică și cu înălțimi medii de 230-250 m, unde se regăsesc, amplasate relativ unitar, sălașele (gospodăriile) locuitorilor din localitatea Călnic, sat încorporat municipiului prin extinderea cartierului Lunca-Bârzavei până la extremitatea sudică a acestuia. De fapt, suprafața ocupată de sălașe depășește într-o oarecare măsură limitele "convenționale" mai sus precizate: la sudul zonei delimitate, respectivele construcții (aparținând călnicilor) pot fi întâlnite pe fețele de deal ce străjuiesc la sud și sud-est calea de legătură rutieră cu orașul Caransebeș, la nord depășind reperul feroviar citat până într-o zonă de la estul dealului Tâlva-Călnicului.

Disponerea respectivelor dublete nu este aici aleatorie. Pe lângă rațiunea de ordin funciar a așezării în lotul (plațul) deținut de fiecare familie s-a urmat, în general, și traseul căilor de acces, respectiv a drumurilor de căruțe ce urmăresc nivelele somitale ale dealurilor de mică altitudine, de facto niște spinări lungi și domoale, separate de ogașuri cu debite intermitente, uneori secate lungi perioade de timp (apa constituind aici o problemă). De-a lungul acestora se regăsesc mai mult sau mai puțin grupate construcțiile ce alcătuiesc obiectivele studiului nostru, până la configurarea unei trame stradale. O asemenea situație este sesizabilă și în plan (planșa I) pe dealul Govândari, pe drumul de căruțe ce pornește din apropierea stației PECO (la ieșirea spre Caransebeș) și care mai apoi se înscrie pe o linie paralelă cu cartierul omonim (sau Lunca-Bârzavei) pe culmea flancată de ogașurile Cremenii și Sota. De fapt, este vorba de două situații poziționale distincte pe lângă cea menționată, unde casele se înșiruie paralel cu drumul pe tot sectorul aflat în imediata vecinătate a unor așezăminte socio-culturale urbane (blocuri, Grupul școlar nr.2, Policlinica și Spitalul județean (foto 1) și o alta când sălașele sunt dispuse pe fețele opuse ale dealului indicat, ce străjuiesc Lunca-Bârzavei la vest și șoseaua spre Caransebeș la est, în care caz acestea marchează plațul deținut și contribuie la creionarea în plan și peisaj a așezării de tip risipit, analog unor situații din alte zone etno-culturale ale județului (Sichevița-în Valea Dunării), indicând și prodigioasa exploatare a sectorului fertil de hotar. Planul din anexă surprinde doar zona sudică a arealului analizat, dar în mod asemănător se prezintă lucrurile și în cea nordică (tramă somitală și dispersie pe fețe de deal), cu observația că în aceasta din urmă se relevă și cazuri de grupare a unor gospodării pe criterii de vecinătate sau familiale (foto 2), deci o altă distincție putându-se opera după gradul de aglomerare în teren (unități izolate sau grupuri de case), marcatori cerți, credem, ai evoluției specifice așezărilor (de la tipul risipit, spre cel răsfirat).

Din punct de vedere planimetric, adăposturile omenești de aici ilustrează linia evolutivă descrisă ca atare în literatura de specialitate ¹⁹⁾, de la planul monocelular spre bi- sau pluricelular, iar din punctul de vedere al complexității funcționale de la simplul adăpost temporar necesitat de lucrările agricole sezoniere spre gospodăria complexă, cu locuință și anexe pentru adăpostul furajelor și animalelor, locuite mai mult sau mai puțin permanent. Raportându-ne la elementul material - lemnul, cărămida crudă și țigla sunt materialele cvasi-utilizate în întreg perimetrul aparținând Călnicului. Deoarece primul este mai greu de procurat, se întâlnește mai rar, fiind utilizat sub formă de nuiiele (foto 3), bușteni fasonați sau scânduri late (fosne).

Exemplarul monocelular din nuiiele împletite nu are fundație, ci doar un cadru perimetral de bază din trunchiuri de copac secționate (lipsa fundației este, de asemenea, o caracteristică a zonei), structura de rezistență a pereților este constituită dintr-un șir de pari verticali mai groși peste care este dispusă îngrăditura de nuiiele, la colțuri existând stâlpi mai groși care susțin acoperișul. Construcția prezintă o prispă pe latura lungă, realizată din prelungirea acoperișului în două-ape din tablă, fără stâlpi de susținere. Servește ca adăpost temporar la culesul fructelor (prunelor) în perioada toamnei.

Cel de-al doilea exemplu de construcție monocelulară din lemn este mai interesant și îl oferim ca element de comparație, deoarece este amplasat în hotarul satului Țerova, vecin la sud cu Călnicul și această entitate fiind înglobată municipiului. Este vorba de sălașul familiei Voina Mihai, originară din Târnova (localitate situată la cca 5 km NE de municipiu), dar care acum își are domiciliul în Lunca-Bârzavei. Inițial, pe plată a existat doar sălașul descris mai jos, grajdul fiind mai nou (construit în anii '50) și apărând din dorința creșterii animalelor (vite mari). Și aici se remarcă lipsa fundației, elementul de susținere fiind constituit din bușteni mai groși. Pereții sunt construiți din bârne fasonate orizontale, încheiate la colțuri în cheotori drepte. În interior sunt tencuiți cu pământ și văruiți, folosindu-se ca liant coaja de tei dispusă în fâșii oblice. Ferestrele sunt de mici dimensiuni, ca element de tradiție având analogii cu cele ale caselor grănicerești, au tocuri din lemn executate de meșteri din sat, dispunerea acestora pe latura sudică și vestică asigurând o bună iluminare a interiorului, în ciuda dimensiunilor reduse. Acoperișul în două-ape este realizat din țiglă de proveniență industrială, fiind procurată din două centre de fabricație accesibile de la începutul secolului până în perioada interbelică, respectiv Jimbolia și Lugoj. Nu se cunoaște utilizarea șindrilor la acoperișuri în nici una din localitățile studiate. O prelungire a acoperișului spre latura sudică asigură un anume adăpost uneltelor de grădinarit. Accesul este însă direct printr-o ușă situată la extremitatea laturii sudice, de unde se pătrunde acum într-o tindă de mici dimensiuni, în care un raft acoperă locul unde se găsea vatra liberă.

Prezența respectivei tinde pare să indice faptul că este vorba de un plan bicelular, dar examinarea peretelui despărțitor și informațiile posesorului actual indică faptul că la origine sălașul avea o singură încăpere, zidul respectiv fiind înălțat ulterior pentru o mai bună încălzire a camerei de locuit în perioadele reci. Această compartimentare ulterioară se va regăsi și la alte adăposturi monocelulare. Mobilierul este restrâns la

maximum, respectiv un pat metalic, de genul celor existente în internate, o ladă de mici dimensiuni pentru păstrarea veselei și o sobă de tuci pentru încălzire. Așa-zisa tindă servește pentru adăpostirea restului de inventar agricol, mai demult fiind locul unde se prepara sau se încălzea hrana pe vatra liberă.

Alăturat se găsește grajdul, o construcție mai mare din cărămidă crudă, tot fără fundație, cu pereți tencuiți la exterior și interior fără liant vegetal, cu acoperiș în două ape din țiglă. Actualii posesori l-au moștenit o dată cu sălașul și este utilizat pentru adăpostirea unei vaci care asigură, cu dificultăți, necesarul de lapte pentru uzul familiei.

Pe terenul pe care îl posedă, familia menționată practică o agricultură în asolament bienal, pe care cultivă în alternanță porumb, ovăz, trifoi, lucernă și cartofi, producțiile fiind însă destul de slabe din cauza terenului sărăcăcios, proprietarii fiind nevoiți să procure prin schimb gunoiul de grajd necesar îngrășării, cel de la grajdul propriu fiind insuficient și nedeținând oi care să asigure gunoiul în perioadele de început și sfârșit de sezon pastoral ²⁰⁾.

Un alt sălaș monocelular cu tindă ulterioară din același perimetru este construit dintr-un material în general utilizat aici și la Călnic - cărămida din pământ, nearsă. De menționat că materia primă pentru aceasta, pământul, este extras de pe plaț, caz în care este produsă de proprietar sau de țigani specializați într-o asemenea îndeletnicire, dar se cunoaște, din informațiile orale ²¹⁾ și un fost loc (cărămidărie) deținut de țigani în Lunca-Bârzavei, înainte de apariția actualului cartier.

Atât sălașul anterior descris, cât și acesta se găsesc în dispoziție somitală, lângă un drum de căruțe ce leagă satul Țerova de șoseaua Reșița-Caransebeș. Aici regăsim la baza pereților un soclu din piatră de mici dimensiuni (cca 15 cm înălțime). Pereții sunt solizi, tencuiți atât în interior, cât și în exterior, având practicate spre est și nord aceleași ferestre de mici dimensiuni. La partea superioară coronamentul lipsește, căpriorii acoperișului în două-ape din țiglă sprijinindu-se direct pe ziduri. În interior podirea este mixtă, din scânduri în încăperea de locuit (unde acum se găsește doar un pat și un cuptor de tuci) și din pământ, în tindă (planșa III). Și aici tinda este ulterioară prin construirea unui perete despărțitor tot din cărămidă nearsă, la o dată cu certitudine ulterioară ridicării clădirii propriu-zise. Accesul este direct printr-o ușă metalică, iar cea care permite accesul din tindă în cameră, este din lemn. Tavanul este susținut de câteva grinzi masive fasonate dispuse transversal, accesul în pod făcându-se din tindă printr-un ochi decupat în scândurile tavanului. În prezent sălașul descris este părăsit, însă dispunem de informații că el a fost cumpărat cu întreaga proprietate funciară de un cetățean din Reșița și este probabil că va dispărea, deoarece se pare că respectivul cumpărător, bine situat material, a avut în vedere o reședință de agrement. De altfel, obiectivul prezentat nu este vechi, deoarece lângă acesta se pot vedea resturile altuia mai vechi, având aceeași structură planimetrică, dar cu pereți din lemn și de dimensiuni mult mai mari.

Trecând în hotarul Călnicului, exemplarele monocelulare din cărămidă sunt mai mari decât cele de la Țerova. Ca elemente arhitecturale tradiționale suplimentare se remarcă prezența timpanului cu lucarnă paralelipipedică (aerisire de la pod - foto 3) și a șopronului adosat lateral, cu funcție de adăpost a uneltelor sau a animalelor. Un alt

model (foto 4) prezintă o prispă pe latura sud-estică, pe soclu mai înalt din piatră de râu, fără liant, care de altfel reprezintă și suportul perimetral al pereților. Elementele de diferențiere sunt reprezentate aici, pe lângă prispa menționată, (cu îngrădire din leașuri de lemn și parțial cărămidă și în care se accede pe o mică scară cu trepte din pietre masive și având drept element de rezistență câțiva piloni din lemn) de timpanul de lemn (scânduri probabil cumpărate), cu un mic orificiu pentru aerisire. Ferestrele sunt identice ca dimensiune și format cu cele de la obiectivele sus-menționate. Amplasarea acestora în mijlocul livezilor de pruni și absența stăpânilor la datele efectuării sondajelor certifică folosința sezonieră legată de ciclul lucrărilor agricole, atât de cele privind cultivarea loturilor cât și de culegerea și prelucrarea fructelor (prepararea țuicii).

Sălașul familie Sutilă Moise din Călnic merită o mențiune aparte, deoarece sub raport planimetric face trecerea spre locuința bicelulară. Aflat la extremitatea sudică a perimetrului menționat, lângă șoseaua Reșița-Caransebeș și în imediata apropiere a porții de intrare în oraș, reprezintă, de asemenea, un caz de locuire permanentă, actualul proprietar fiind pensionar. Amplasată pe una din curbele de nivel ale dealului, la extremitatea inferioară a proprietății dispusă pe interfața sudică a piemontului Govârdari, clădirea are axul longitudinal dispus pe direcția est-vest. Din punct de vedere volumetric și al materialelor de construcție este vorba de o construcție de dimensiuni medii ($L=8,5-9\text{m}$; $l=4,5-5\text{m}$; $h=8-8,5\text{ m}$), compactă și solidă. Ca element portant dispune de un soclu supraînălțat din piatră de râu, tencuit, cu o mică pivniță ce servește pentru adăpostul ocazional al unor animale mici (porci sau păsări). Pereții masivi sunt realizați din aceeași cărămidă crudă și sunt prevăzuți cu ferestre ceva mai mari decât la exemplele anterioare. Pe latura scurtă de la est se găsește prispa care ocupă toată latura, accesul făcându-se pe o scară ale cărei trepte sunt de fapt niște dale din piatră masivă. Pe două laturi aceasta este înprejmuită de un parapet din cărămidă nearsă și prezintă ca elemente de sustentație pilieri construiți din același material (foto 5) Accesul în clădire se face printr-o ușă de mici dimensiuni, într-un mic hol, de unde se poate accede atât într-o bucatărie, cât și în camera locuită. Inițial casa dispunea doar de această încăpere, ulterior spațiul fiind fragmentat prin construirea unui zid despărțitor, așa încât dormitorul a fost izolat de bucatărie, realizându-se și o mai bună protecție termică. Acoperișul în două-ape este din țiglă, cu proveniență din centrele industriale sus-menționate. Separarea funcțională din interior s-a realizat acum aproximativ 20-25 ani, casa datând de la începutul secolului. Pe latura dinspe deal se găsește adosat un șopron multifuncțional, construit nu demult, servind ca bucatărie de vară și de adăpost a uneltelor, iar în partea opusă delimitând o curte mică, cotețele pentru proci și adăpostul pentru căruțe (planșa IV).

Familia proprietarului locuiește aici permanent, casa din sat fiind dăruită urmașilor, care în timpul liber vin să ajute la activitățile gospodărești (cultivarea terenului și creșterea animalelor), de regulă în sezonul cald. În imediata vecinătate se remarcă un exemplar asemănător, cazul descris nefiind singular în sectorul amintit ²²⁾.

Ceea ce se remarcă la locuințele pluricelulare propriu-zise este volumetria masivă, relevând influența urbană. De regulă sunt amplasate în dispoziție somitală, înscrise uneori pe veritabile trame stradale, de-a lungul drumurilor de căruță și situate în partea

superioară a proprietăților, atât pentru buna lor supraveghere, de unde se poate observa și satul-mată, cât și în afara arabilului, pentru a câștiga cât mai mult teren de cultivat. Soclul, de mică elevație, este tot din piatră și fără pivniță, aceasta fiind săpată în pământ, într-o altă parte din perimetrul curții. Elementele de tradiție persistă în ferestrele de mici dimensiuni, timpanul cu ochiul circular de aerisire și ca materialul de construcție - cărămida nearsă - ca element material tradițional strict specific zonei. Si aici țigla pentru acoperiș provine de la Lugoj sau Jimbolia, acesta fiind în două-ape (mai rar și numai la anexe în patru-ape).

În ceea ce privește organizarea gospodăriilor se întâlnesc varii situații, cum ar fi comasarea locuinței cu anexele sub același acoperiș, dispoziția casei și anexelor în jurul unei curți interioare (foto 6), prezentând oarecare analogii cu gospodăria cu ocol întărit ²³⁾, aranjarea casei și anexelor pe axe paralele, cazuri în care planimetria, volumetria și elementele material-structurale sunt cele tipice pentru această zonă.

Este necesară precizarea că analiza întreprinsă aici nu a avut în vedere construcțiile de tip "bidouville", realizate din materiale compozite și aparținând unor cetățeni din municipiu. Deși conexe unor activități de grădinărit, aspectul lor inestetic și absența totală a elementelor tradiționale le fac irelevante din punct de vedere etnologic.

Relativ la ocupațiile tradiționale principale performante în această zonă (agricultura și păstoritul) se pot face următoarele observații: în domeniul agriculturii principala cultură este cea a porumbului și a plantelor furajere, orzul și ovăzul (pentru furajarea animalelor mari, vite și animale de tracțiune), cu finalitate strict familială și în mai mică măsură pentru comercializarea pe piețele municipiului. Îi urmează ca importanță cultura cartofului și tot pentru necesități familiale. Singurul sistem utilizat aici este asolamentul trienal, cu rotirea anuală a câmpurilor, datorită slabei calități pedologice ale solului, așa încât secțiunile cultivate să ajungă mai repede la odihnă. Este drept că utilizarea îngrășămintelor chimice sau naturale pot ameliora producția, dar prețul primelor este prohibitiv pentru încă mulți proprietari și numărul mic de animale ca sursă pentru ultimele sunt piedici pentru largă și intensă folosire a acestora. De asemenea, mecanizarea este pentru moment un deziderat, plugul metalic cu cormana simetrică, de proveniență industrială, tractat de cai fiind o prezență familiară deocamdată.

Păstoritul este practicat în două din cele patru tipuri stabilite de N. Dunăre ²⁴⁾, respectiv cel agricol-local și de pendulare simplă. Calendarul pastoral, într-o prezentare sistematică, este următorul: la începutul lunii aprilie are loc constituirea turmelor și se efectuează măsuratul (după 23 aprilie). Ciobanii angajați după adunarea turmelor numai cu oile cetățenilor din Călnic sunt de regulă alojeni, din localitățile Brebu, Apadia sau Ezeriș și sunt plătiți doar cu bani. În cazul păstoritului agricol local, în timpul verii, oile pasc pe izlazul comunal, sunt mulse de cioban cu un ajutor și laptele de împarte conform măsuriișului. Stăpânii oilor își ridică personal cotele de lactate ce le revin și tot aceștia își tund oile. Toamna se trece "pe plăuri pentru gunoie și dacă timpul o permite, respectiva activitate se prelungește până la Sfântul Nicolae (5 decembrie), după care turmele se sparg și oile sunt iernate, fie la sălașe (la cele locuite permanent), fie sunt coborâte în sat la gospodăria fiecărui proprietar.

În cazul celeilalte forme menționate, vâratul turmelor are loc în zonele de câmpie (la Vermeș sau Berzovia, în Câmpia Bârzavei), caz în care ciobanul angajat însoțește turmele din luna mai și până-n octombrie, când are loc revenirea "pe plașuri", când ciobanii își primesc drepturile bănești. Este o formă relativ recentă, adoptată (sau poate mai degrabă readoptată) ca urmare a creșterii numărului de animale, izlazu comunal devenind astfel insuficient.

b./ Perimetrul vestic poate fi delimitat în mod convențional de șoseaua Reșița-Timișoara și Întreprinderea Mecanică Reșița, de hotarele comunelor Lupac și Dognecea la vest, de șoseaua Reșița-Lupac la sud-vest și de cartierul Lunca-Pomostului din municipiul Reșița (Reșița Română) la sud și est. Este vorba de o suprafață situată între reperul geo-topografic al dealurilor Triajului la nord și până la muncii Clocoticiului la sud, avându-și centrul de greutate, ca zonă portantă de material etnologic, în Dealul-Cioara, care flanchează la vest întreg cartierul municipal sus-menționat (cu reperul în releul de televiziune). Siturile de tip "bidouville" sunt și aici prezente, dar acestea nu constituie obiceiul preocupării noastre, ci acele case (sălașe) și gospodării ce sunt încă martori ai civilizației tradiționale rurale sub aspect arhitectonic și ocupațional (planșa V).

Ca observație de ordin general, se remarcă aici un foarte mare grad de dispersie a sălașelor, marea lor majoritate fiind împrăștiată pe fețele opuse ale dealului Cioara, pe curbe de nivel, criteriul dispunerii după axe de comunicație nefuncționând în zonă din lipsa unor căi majore de legătură (drumuri de căruță), între cele două areale menționate. Pe de altă parte există și un motiv de ordin administrativ-financiar, ce va fi expus mai jos, care a contribuit la o atare așezare în spațiu. De asemenea, din punct de vedere numeric, se regăsesc mult mai puține sălașe decât în nord-estul municipiului, cauza subzistând în preeminența suprafețelor împădurite, cu statutul juridic respectiv.

Sălașele și gospodăriile din sectorul de care ne ocupăm acum au aparținut, după cum s-a arătat, unor familii stabilite în municipiu după ultimul război, componente ale sporului migrator, conex procesului de industrializare. Acestea nu dețin însă exclusivitatea, deoarece găsim și familii "vechi" reșițene care s-au stabilit în localitate încă din perioada când era doar un sat, în care caz se poate vorbi de o anume continuitate etno-culturală și ocupațională specifică planului familial. Până în anii interbelici, terenurile propice pentru pășunat ale dealului Cioara au constituit în bună parte izlaz comunal și au fost utilizate ca atare până după război. Mai apoi, forurile administrative ale vremii au transferat prin cumpărare sau arendă loturi din respectivul izlaz către cei nou instalați în oraș și care nu doreau să se rupă definitiv de tradițiile de acasă. Suprafețele supuse acestui regim sunt destul de restrânse și de aceea numărul sălașelor este incomparabil mai mic decât în alte părți ale arealului deținut în municipiu, pe lângă factorii enumerați mai sus. Nu se poate vorbi nici de o evoluție spre o așezare de tip risipit, distanța dintre loturile și sălașele lor fiind foarte mare.

Pe de altă parte, puțini dintre descendenții proprietarilor actuali ai acestora au intenția de a continua tradiția, întrevăzându-se dacă nu dispariția, cel puțin părăsirea unor atari activități. Este adevărat că în ultimii ani, îndeosebi în cei ai crizei alimentare din ultimul deceniu al regimului comunist i-a determinat pe unii orașeni să achiziționeze mici loturi de teren pentru grădinărit, nefiind însă vorba de preluarea vreunei tradiții

agro-pastorale, așa cum se prezintă situația în mediul rural, ci de completarea cu produse legumicole a proviziilor familiale.

Fiind vorba de un studiu cu caracter signalectiv, vom proceda pentru acest sector la prezentarea unor situații particulare, ca unică posibilitate deocamdată pentru conturarea structurilor arhitecturale și ocupaționale existente ca segmente ale civilizației tradiționale.

1.Sălașul lui Văran Ion. Actualul proprietar s-a stabilit în Reșița împreună cu părinții în anul 1926, domiciliind actualmente într-un bloc din Lunca-Pomostului. Este de menționat faptul că actualul domiciliu este rezultatul demolării gospodăriei (casă și anexe pentru creșterea animalelor) din Reșița Română și care avusese, din punct de vedere arhitectural și structural, caracteristicile unei gospodării țărănești cu grajd, cotețe pentru creșterea animalelor și o mică grădină de legume.

Nevoia de mărire a fondului fuciar familial l-a făcut pe Văran Ianăș (tatăl proprietarului de astăzi) să cumpere două "plațuri situate pe fața vestică a dealului Cioara, construindu-și pe ambele, sălașe cu funcționalități diferite: primul (actualmente dispărut) era monocelular, cu pereții din piatră legată cu pământ și acoperiș din țiglă, situat în amonte de Văii-Bârzăvița (ce desparte, la vest, dealul Cioara de dealurile Clocoticiului și Lupacului) în apropierea actualului releu TV și servea de adăpost "la izlaz" când se culegeau prunele din livada existentă aici sau când se păzeau oile, terenul aferent servind ca izlaz. De menționat că Văran Ianăș aduna ciupoarele vecinilor și avea doar obligația de a le păzi, stăpânii fiecărui pâlț de oi mulgându-și oile și preparând laptele. Chestiunea păstorului va fi însă tratată mai jos, această anticipare fiind cerută de menționarea acestui sălaș (construit în anul 1935).

Ce de-al doilea, care există și astăzi, a fost construit în anul 1930. Este amplasat pe o coamă de deal în zona Triaj (pe cursul mijlociu al pâraului Bârzăvița), terenul aferent fiind folosit pentru practicarea agriculturii în asolament trienal. În trecut suprafața arabilă deținută a fost mai mare, în perioada interbelică familia menționată fiind considerată dintre cele înstărite în Reșița Română. Construirea unor obiective speciale a dus însă la exproprierea unei bune părți din suprafața deținută.

Gospodăria lui Văran Ion cuprinde actualmente sălașul de tip monocelular, grajdul și lotul arabil. Grajdul a fost construit ulterior (1931) pe locul unui staul de oi, stabil. Acum îndeplinește funcția de bucătărie de vară și depozit pentru unelte, în lipsa animalelor.

Sălașul monocelular este lipsit de fundație, pereții sunt construiți din bârne lipite cu lut, fără soclu. Accesul este direct printr-o ușă din lemn. Iluminatul este asigurat de o fereastră de mici dimensiuni, practică în peretele estic, iar în interior podirea este din pământ. Acoperișul este în două ape cu învelitoare de țiglă, material care a fost utilizat încă de la construcție. Deasupra intrării se găsește un timpan de lemn cu ușă de acces în pod. Odinioară, podul servea pentru adăpostul uneltelor sau, mai rar, ca afumătoare. Singurele piese de mobilier sunt patul (pe peretele opus ușii) și o masă (lângă fereastră), iar cuptorul, de proveniență industrială, este folosit pentru încălzit în sezonul rece. Este locuit tot timpul, cu excepția iernii, când familia proprietarului se retrage la oraș (foto 7).

După cum s-a arătat, părinții lui Văran Ion au continuat ocupațiile agro-pastorale din vatra de baștină. Este vorba de practicarea păstoritului agricol local, cu vâratul pe hotar și a agriculturii în asolament trienal. Calendarul pastoral nu diferea în zonă de cel al centrelor pastorale puternice existente în județ: la începutul primăverii fiecare stăpân de ciopor își gunoia terenul agricol propriu (gunoitul pe poboace până în jurul datei de 20-25 aprilie când avea loc măsuratul). Văran Ianăș, pe atunci posesorul a cca 80 de oi, era investit cu paza turmei pe izlazul comunal ce se întindea în locul unde astăzi se află releul TV. Avea doar obligația păzirii (ce ajungea uneori la peste 10000 de oi), proprietarii, cu domiciliul în Reșița, urcau zilnic pentru a-și prelua cotele de lapte și lână, care aveau finalitate familială.

În ceea ce privește agricultura, principala cultură era și este și acum, porumbul cultivat în alternanță cu plantele furajere (orz, ovăz) și lucerna. Mai demult alternanța temporală a culturilor era următoarea: 5 până la 10 ani se cultiva porumb, apoi doi ani lucernă sau ovăz, după care urma lăsarea în pârlogă între doi și cinci ani. În prezent această alternanță are loc anual, datorită folosirii îngrășămintelor chimice.²⁵⁾

2./ Gospodăria lui Crai Ilie. Născut în anul 1946 în satul Vrăniuț, comuna Răcăjdia, Crai Ilie-posesorul obiectivului de care ne ocupăm acum, s-a stabilit în municipiu imediat după cel de-al doilea război mondial. Este vorba de o gospodărie complexă, ce acoperă din punct de vedere funcțional, ambele ocupații de bază (agricultură și creșterea animalelor) și care a fost construită în anul 1974. Trebuie menționat faptul că aceasta nu a avut un exclusiv scop economic, dar pentru o completare a serviciului și o utilă folosință a timpului liber.

Din punct de vedere structural, gospodăria lui Crai Ilie este compusă din: locuință tricoloră (tindă și două camere, grajd pentru vite cu grânar, șură polifuncțională pentru adăpostirea oilor și păsărilor, a uneltelor, a butoaielor pentru fermentarea prunelor sau a fructelor, cotețe pentru porci). În jurul anexelor sunt dispuse loturile de grădină și livada de pruni. Materialele utilizate la construirea casei (sălașului propriu-zis) și a anexelor sunt cele pe care stăpânul gospodăriei le-a avut la îndemână – piatra pentru fundație, cărămida nearsă pentru pereți, tabla pentru acoperișul casei, lemnul sub diversele forme (pari, lăteți, scânduri de proveniență dulgherească pentru anexe).

Dacă din punct de vedere strict arhitectural nu se constată aici respectarea unei anume tradiții, ceea ce ne-a atras atenția și ne-a determinat să-l prezentăm în acest studiu este practicarea păstoritului de pendulare simplă cu respectarea certă a reperelor tradiționale. Stăpân, până nu demult a unui ciopor de peste 20 de oi, informatorul²⁶⁾ ne-a înfățișat următorul calendar pastoral: primăvara, odată cu topirea zăpezilor, se procedează la gunoieria suprafeței arabile și a livezii cu staulul mutător (din leașuri sau pari din lemn). Apoi, fiecare stăpân de ciopor își duce singur, pe jos, oile la vârat în câmpie (Berzovia, Vermeș-în Valea Bârzavei) sau unele în zone depresionare (Brebu, Păltiniș - în Depresiunea Ezerișului). Măsuratul avea loc mai demult la Sfântul Gheorghe, dar acum se desfășoară deîndată ce apare iarba de calitate și se produce la locul de vârat. După o perioadă ce variază între două săptămâni și o lună se efectuează un al doilea măsurat pentru o mai echitabilă împărțire a produselor și plată a ciobanilor. Aceștia sunt angajați la locul vâratului și în cazul în care turma constituită

depășește 400 de oi, sunt angajați 4 ciobani, care păesc oile alternativ, câte doi pe zi. La măsurat laptele se evaluează cu cântarul, întreaga cantitate obținută cu acest prilej revenindu-i ciobanului. Ordinea intrării la brânză este stabilită în funcție de cantitatea de lapte obținută - celui cu mai mult lapte revenindu-i întâietatea, apoi în ordine descrescătoare până la cel cu laptele cel mai puțin.

Toamna, tot stăpânul își aduce oile, dar la solicitarea acestuia, oile pot fi însoțite și de cioban pentru a le păzi pe miriște. Data spargerii turmelor variază de la o localitate la alta: la Cuptoare-Reșița pe 26 octombrie (Sfântul Dumitru), la Vermeș de Sfântul Nicolae (5 decembrie) dacă nu ninge. Doar ciobanii care doresc, însoțesc stăpânul de oi și la întoarcerea ciopoarelor la locul de iernat (în cazul lui Crai Ilie, la sălaș). Este vorba de așa numita "intrare în pastoral", când cioporul, însoțit de stăpân și cioban, poposește mai întâi în zonele împădurite "la frunzar" (când se termină iarba de la locul de vărat) și apoi pe imașul stăpânului, unde are loc gunoirea de toamnă cu staulul mutător. Aici doar ciobanul angajat "în pastoral" are grijă de oi, stăpânul lor văzându-și de alte treburi (culegerea recoltei). Tomnatul se încheie la căderea primei zăpezi.

Din cele expuse este evident faptul că tradiția pastorală se înscrie riguros în canoanele respectivei forme de păstorit și cu riscul de a ne repeta, este performată de un "orașean" într-un areal care nu este nicidecum rural sau propriu-zis pastoral, ci strict urban. Din motive de sănătate, stăpânul respectivei gospodării a renunțat acum la creșterea oilor, deși rămâne o activitate rentabilă.

În ceea ce privește agricultura, regăsim aceeași agrotehnologie a asolamentului trienal (porumb alternativ cu cartofi și platne furajere, cu odihnirea fiecărui lot în ciclul anual). Calitățile pedologice ale terenului deținut impun folosirea curentă a îngrășămintelor chimice și naturale. Recoltele obținute satisfac doar cerințele familiale de consum (porumbul este folosit la hrana păsărilor și a porcilor, iar legumele la completarea proviziilor de iarnă).

3. Sălașul familiei Lupșa Gheorghe este un caz interesant din alte puncte de vedere. În primul rând pentru că, spre deosebire de cele anterioare, aparține unei vechi familii reșițene și în al doilea rând deoarece este vorba de un sălaș transferat din oraș pe actualul amplasament. De fapt, nu este nimic altceva decât casa "a bătrână" care la demolarea cartierului pentru construcția blocului a fost adusă pe plațul moștenit din bătrâni, urmând să îndeplinească funcția de sălaș (vechiul amplasament fusese pe strada Iliasa, din imediata vecinătate a centrului civic al municipiului).

Din punct de vedere arhitectural și planimetric este o clădire bicelulară din lemn, cu axa principală est-vest situată în imediata proximitate a cartierului Triaș. La demontare s-au respectat, s-ar putea spune, norme metodologice muzeografice, deoarece și acum se observă numerotarea buștenilor de la pereți.

Casa are un soclu construit parțial din cărămidă arsă de proveniență comercială, parțial din dalaje de beton de mici dimensiuni procurate de pe unele șantiere de construcții, încheiate cu mortar. Pereții sunt făcuți din bârne rotunde orizontale, încheiate la colțuri în cheatori drepte, iar median structura de rezistență este constituită din bârne verticale ce-și au suportul într-un ancadrament bazal din bârne fasonate.

Acoperișul, în două-ape, este din țiglă fabricată la Lugoj. Nu se cunoaște vechimea casei, actualii proprietari fiind de părere că nu are mai mult de 100 de ani. Pe laturile scurte și pe cea lungă, de vest, sunt practicate tradiționalele ferestre pătrate, de mici dimensiuni. La exterior pereții sunt netencuiți, ci doar văruiți (foto 7).

Interiorul este compartimentat în două. Prima încăpere, mai mică, servește de bucătărie și de dormitor. Regăsim în aceasta tradiționalul cuptor cu vatră liberă la bază (acum nefolosită) și soba de tuci deasupra, dispusă pe niște picioare din cărămizi, legate cu ciment. Pereții sunt tencuiți cu mortar și zugrăviți cu rolul. Cea de-a doua cameră, mai spațioasă, servește deocamdată de depozit și are pereții tencuiți cu ciment. Aici se găsește și ochiul de acces în pod, tavanul fiind susținut de bârne masive fasonate.

Actualii stăpâni practică grădinăritul pe o parte din lotul deținut. În acest caz este vorba de o cultură "în două câmpuri" (o parte cultivată, o parte la odihnă), ale căror loturi sunt rotite anual. Partea "în izlaz" este închiriată toamna deținătorilor de oi, moștenitorii locului nefiind crescători de animale, obținerea legumelor pentru proviziile de iarnă fiind preocuparea exclusivă.

* *

*

Acest studiu are doar caracter de semnalare a unei probleme mai puțin prezentă în literatura de specialitate: performarea unor structuri tradiționale în jurul unui centru urban. Sperăm că prezentul material să fie o contribuție la introducerea în câmpul preocupărilor disciplinei etnologice a mediului urban, unde tradiția este încă manifestată sub diverse forme.

După cum s-a văzut, aspectele ținând de civilizația tradițională ce ne-au captat interesul, în legătură cu puternicul centru urban al Reșiței: arhitectura tradițională și ocupațiile de bază, prezente în colierul piemontan ce-l mărginesc au fost cele care au făcut subiectul prezentului studiu. Am evidențiat două situații contrastive: una manifestată în partea estică și nord-estică a municipiului, cu fenomenul dublării caselor din fostele sate arondate sau înglobate municipiului, la care deocamdată centrul de interes l-au constituit - în plan arhitectural - sălașele monocelulare, iar în cel ocupațional, păstoritul cu formele în care este aici performat - agricol-local și de pendulare simplă. S-a încercat relevarea trecerii de la dubletul arhitectural-funcțional spre cel de așezare de tip risipit (cazul Călnic). Cealaltă situație a avut în vedere sectorul piemontan de la vest de municipiu, "arondat" segmentului demografic alogen în principal, prin relevarea unor cazuri particulare, încercându-se creionarea particularităților arhitecturale și operaționale preluate și performate din corpusul civilizației tradiționale rurale.

Datele au fost prelevate în urma unor sondaje efectuate în cele două areale. O cercetare aprofundată va fi urmată de publicarea unui studiu care va încerca să surprindă locuințele cu plan dezvoltat (pluricelulare) și valoarea economică a ocupațiilor de bază practicate, cu eventuala schițare a unui model de interferență etno-culturală, cel rural-urban.

ARCHITECTURE ET OCCUPATIONS TRADITIONELLES EN AREAL PERIURBAIN (LE MUNICIPE DE REȘIȚA)

Resumé

Cet étude se propose d'être une introduction dans un domaine peu abordé dans la littérature ethnologique roumaine: l'éthnologie urbaine. La zone soumise à la recherche de ce point de vue est constituée par l'anneau collinaire qui entoure l'une des plus puissantes villes du département de Caraș-Severin - le municipe de Reșița - centre industriel et administratif.

Ce qui fait l'objectif de l'investigation scientifique de cet étude c'est le phénomène du redoublement de la maison des villages appartenant à la localité indiquée, par la résidence dans la propriété foncière de chaque habitant villageois ("sălașe").

On a décelé deux aspects différentes du point de vue de l'origine du propriétaire: l'un saisi dans le secteur nord-estique est étique du municipe où la propriétaire foncière appartienne aux habitants des villages Călnic et Țerova, devenus (par le développement de Reșița) des quartiers du municipe et un autre dans la zone ouestique où les propriétaires sont des personnes établies dans la ville après la II-ème guerre mondiale, constituant l'aport démographique alogène doné à la politique d'industrialisation massive par l'ancien régime et dont l'origine c'est du milieu rural de Caraș-Severin ou des autres départements (Bihor, Dolj, Olt etc.)

Du point de vue ethnologique dans l'étude est analysé la construction de monocélule (une seule pièce) comme prototype architectural archaïque, trouvés à Țerova, Călnic (secteur estique) et aussi dans la zone ouestique. Leur caractéristique principale consiste dans le matériel de construction utilisé: les briques en terre crues (plus rare en bois); la planimétrie est aussi commune par la construction ultérieure d'un mur intérieur qui sépare l'espace en deux pièces.

Les occupations fondamentales (L'agriculture et le pâturage) sont pratiqués ci seulement pour compléter les exigences alimentaires familiales et non pour le marché urbain. On pratique une agriculture dite "en trois champs" alternant le maïs, les légumes et le terrain laissé se refaire ses réserves minérales chaque année, utilisant les engrais naturels et chimiques.

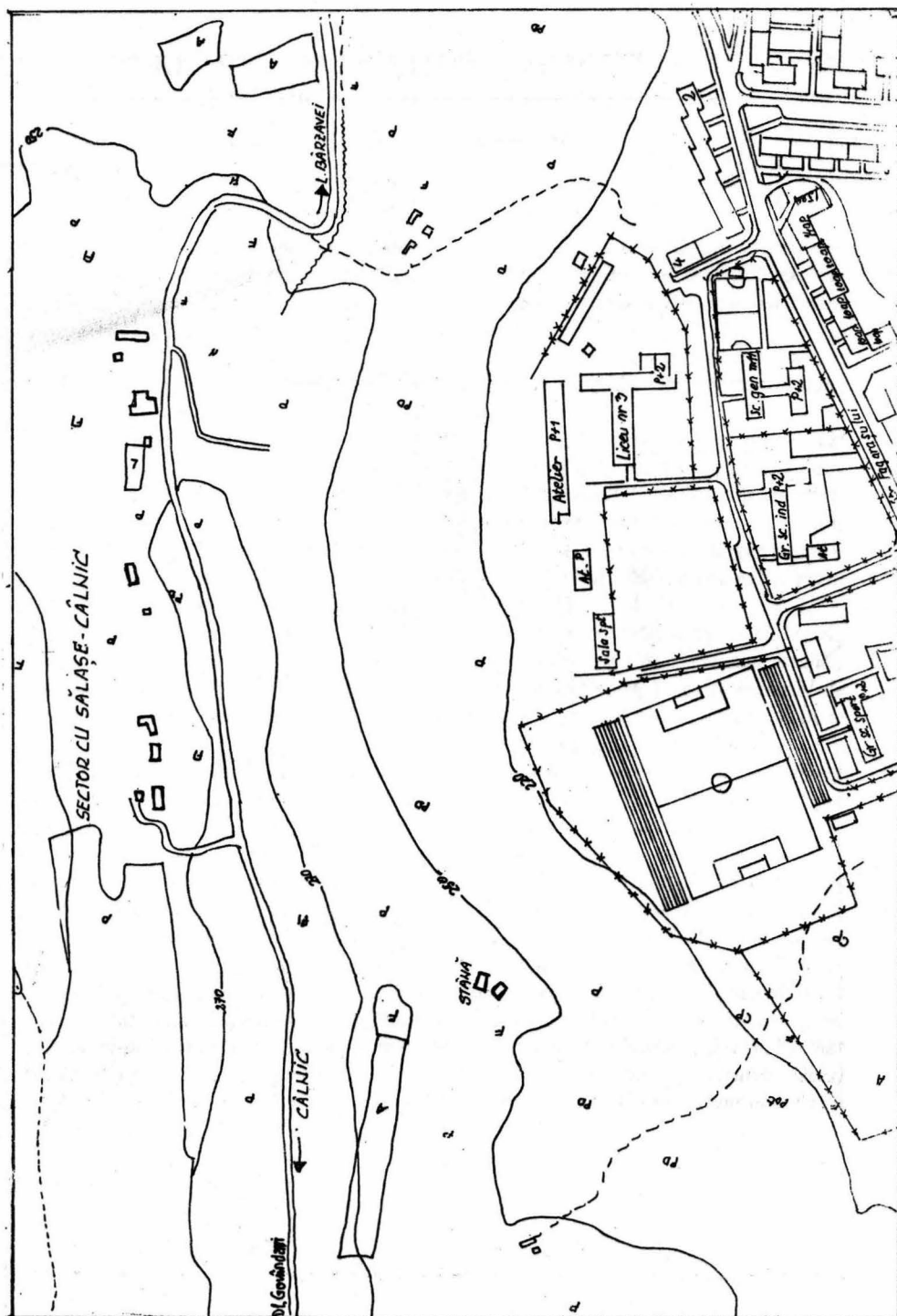
Le pâturage est pratiqué sous deux formes: le pâturage agricole-local et celui monopendulaire (selon la classification de N.Dunăre). Si la première forme est moins importante, son but principal étant de nourrir sur place le troupeau et d'engraisser ainsi la terre, la deuxième comporte un déplacement pendant la période de l'été vers la plaine banatiste (à Berzovia, Vermeș-de la Vallée de Bârzava), fait qui démontre l'essor du pâturage, car cette migration saisonnière est due à l'agrandissement du troupeau et à l'insuffisance des terrains herbeux de la localité d'origine.

L'étude ci-présent comporte, pour le moment, un aspect signalectique, des recherches ultérieures étant à faire et concernant surtout les constructions développées (plusieurs pièces) analysant aussi la valeur économique des occupations traditionnelles performées dans la zone du municipe de Reșița.

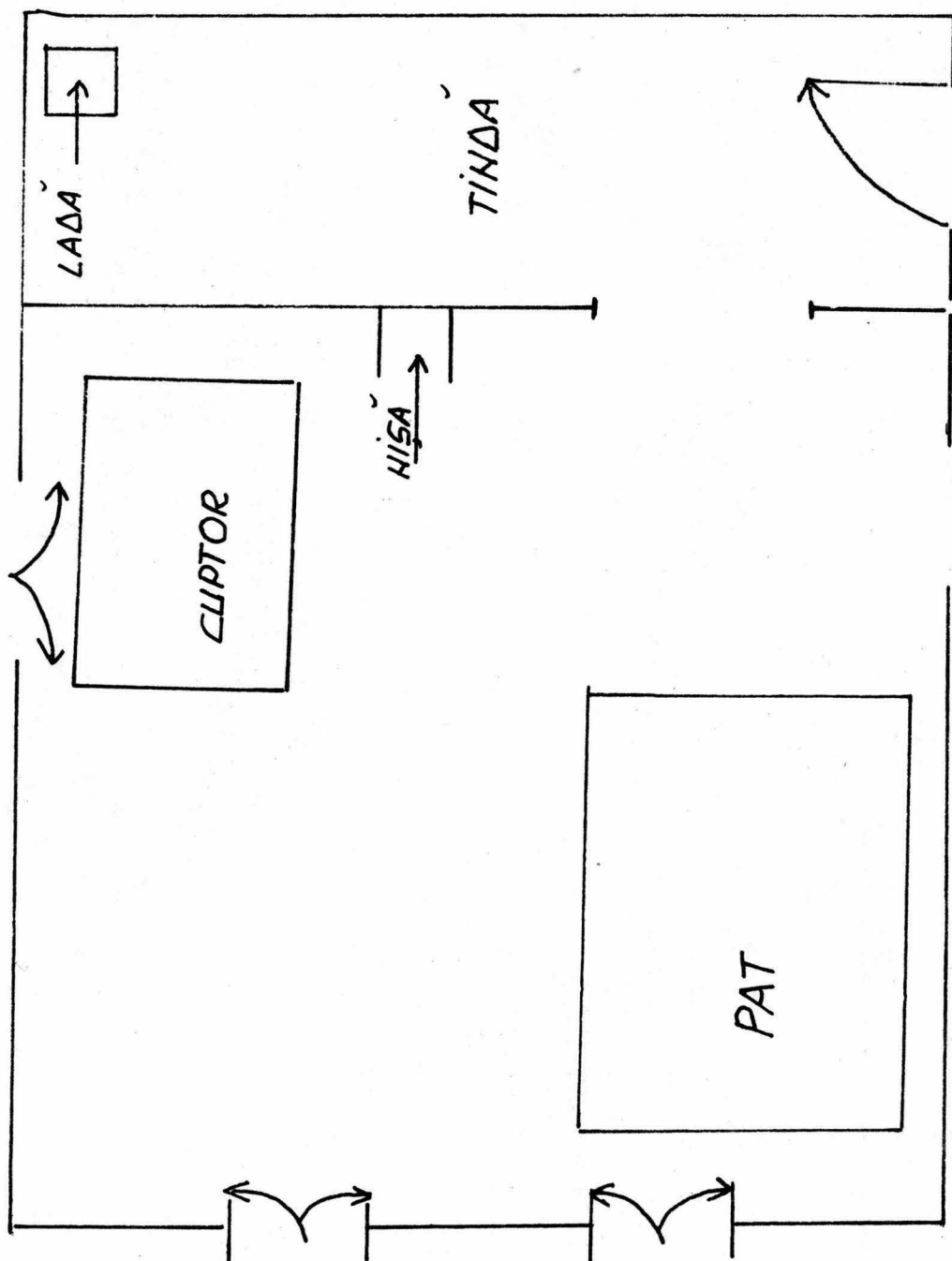
NOTE BIBLIOGRAFICE

1. x x x *"Études sur le patrimoine industriel en Normandie"* în *"Annales de Normandie"*. No 3, Octobre, Caen, 1982, p.195
2. **Apolzan, Lucia** *"Carpații tezaur de istorie. Perenitatea așezărilor risipite pe înălțimi"*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1987, p.278
3. **Gaga, Lidia** *"Zona etnografică Almăj"*, Editura Sport-Turism, București, 1984, p.102
4. x x x *"Reșița - Istorie și contemporaneitate"* (sub redacția Prof.univ.dr. I. Zahiu, Membru corespondent al Academiei; Conf.univ.dr. D. Mareș; Conf.univ. T. Cocîrla), Reșița, 1971, p.7
5. x x x *"200 de ani de construcții de mașini la Reșița 1771 - 1871"* (Colectiv), Reșița, 1971, p.13
6. x x x *"Reșița - Istorie..."* p.8
7. *"200 de ani..."* p.17
8. *"Reșița - Istorie..."* p.9
9. *"Reșița - Istorie..."* p.9
10. *"Reșița - Istorie..."* p.13
11. *"Reșița - Istorie..."* p.14
12. *"200 de ani..."* p.18
13. *"200 de ani..."* p.18
14. *"Reșița - Istorie..."* p.15
15. *"Reșița - Istorie..."* p.18
16. *"200 de ani..."* p.19
17. *"Reșița - Istorie..."* p.21
18. *"Reșița - Istorie..."* p.22
19. **Vuia, Romulus** *"Satul românesc din Transilvania și Banat"* în *"Studii de etnografie și folclor"*, Vol.I, Editura Minerva, București, 1974, P.155 și urm.;
Butură, Valer *"Străvechi mărturii de civilizație românească"*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1989, p.36 - 63
20. *Informații* Voina Mihai, Reșița, Al. Hunedoarei, nr.4
21. *Informație* oferită de Betioagă Moise, Cîlnic, nr.141
22. *Informații* Șutilă Moise, Cîlnic, nr.311
23. **Vuia, Romulus** *"Satul românesc din Transilvania și Banat"* în *"Studii de etnografie și folclor"*, Vol.II, Editura Minerva, București, 1980, p.25-30
24. **Dunare, Nicolae** *"L' élevage des pays carpathines dans une perspective integraliste (Terminologie)"* în *Tibiscus - Studii de etnografie-istorie*, VI, Caransebeș, 1986, p.31-42
25. *Informații* Văran Ion, Reșița, în prezent decedat
26. *Informații* Crai Ilie, Reșița, Al. Hunedoarei, Bl.4, Sc.2, Ap.11

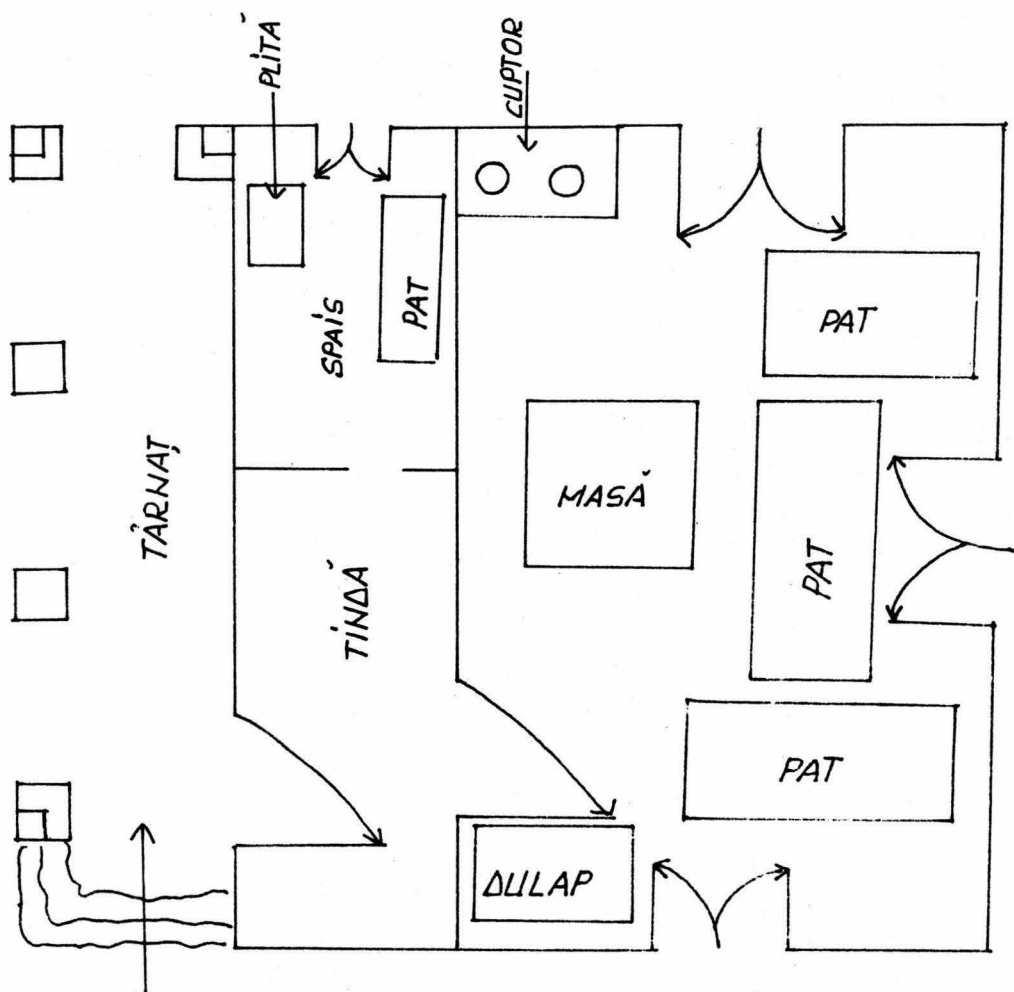
PLANȘA I Gospodării tradiționale (sălașe) în dispoziție somitală (sectorul nord-estic)

PLANȘA III Sălașul familiei Dorobanțu (Țernova)

PLANȘA IV Structura funcțională a sălașului familiei Sutilă Moise (Câlnic)

PLANȘA V Amplasamente tradiționale în sectorul nord-vestic (Triaj)

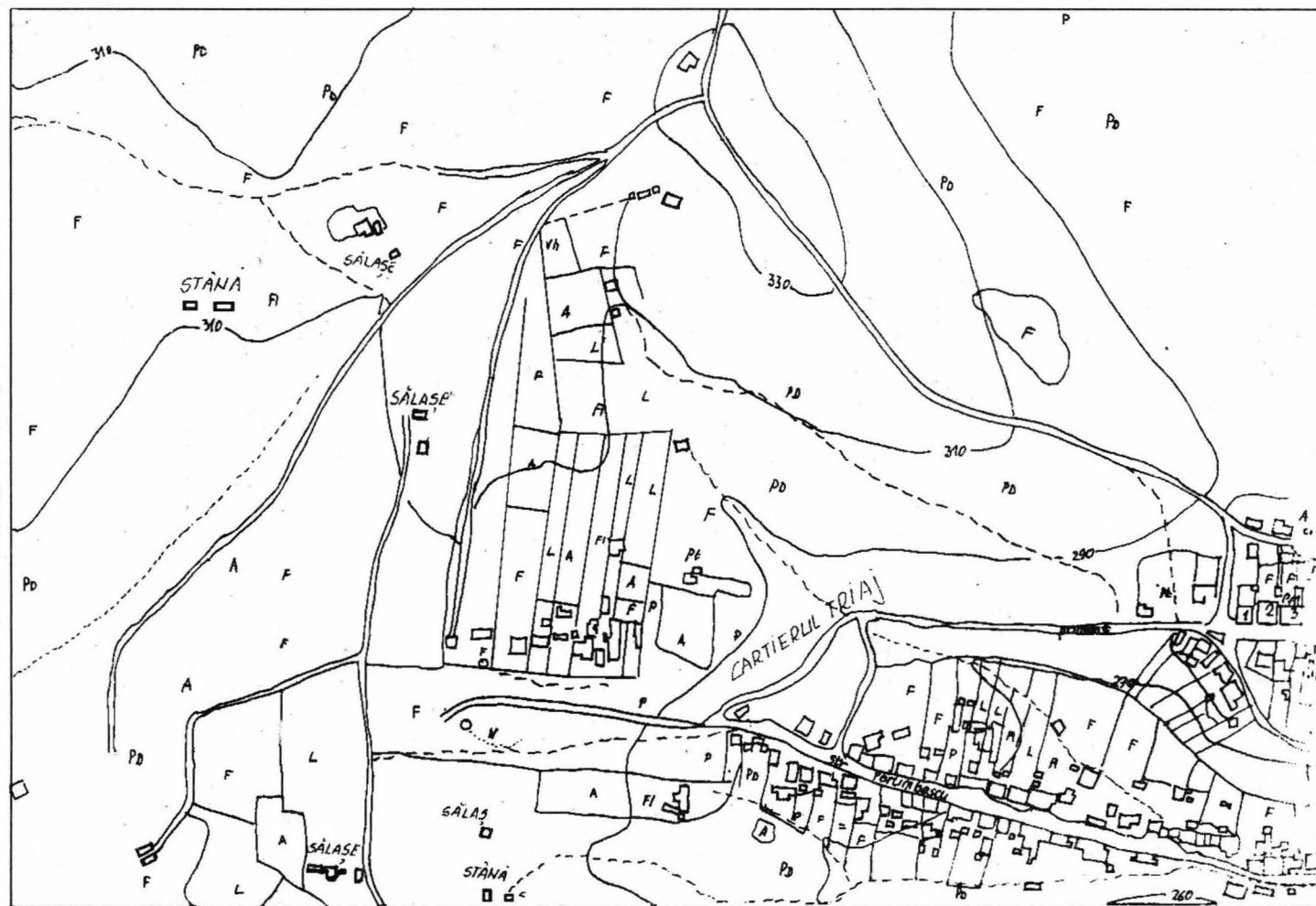

Foto 1. Sălașe în dispoziție somitală și periurbană (Lunca Bârzavei).

Foto 2. Grupare de sălașe în sectorul Călnic.

Foto 3. Adăpost sezonier cu prispă în sectorul Călnic.

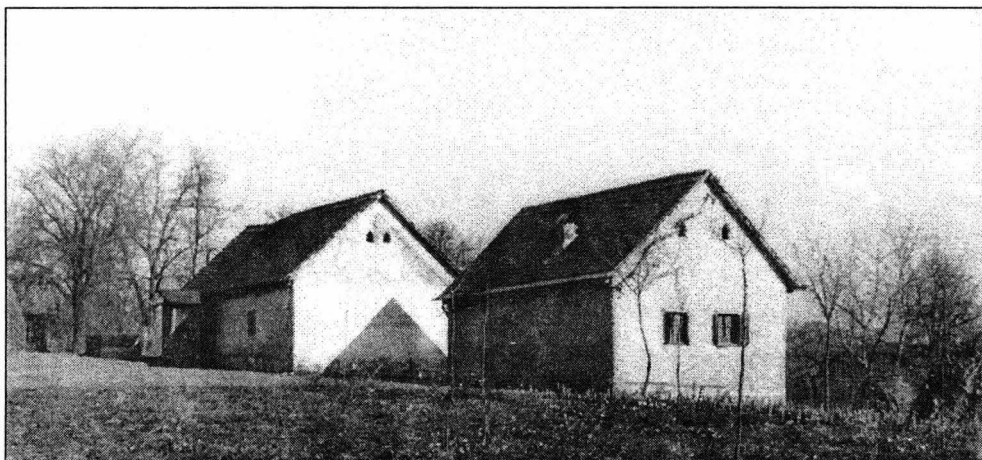

Foto 4. Sălașe din sectorul Călnic cu elemente arhitecturale tradiționale.

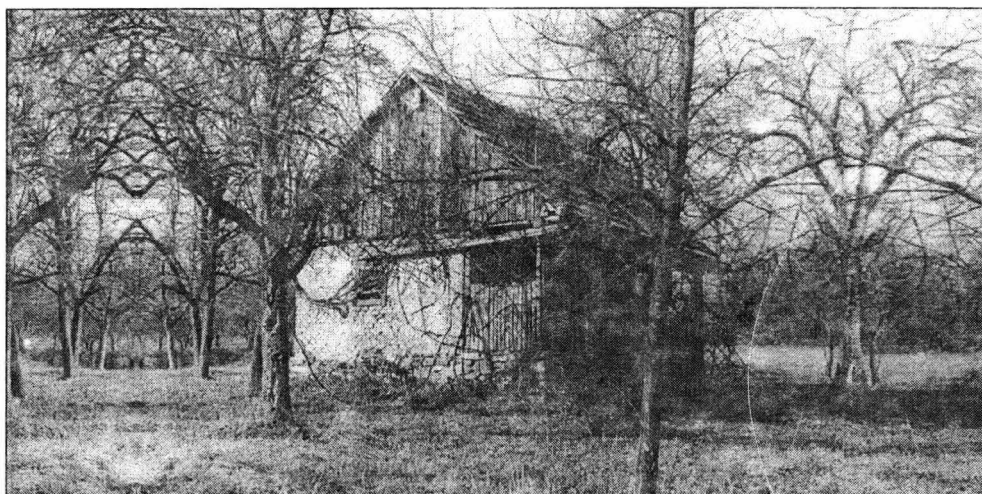

Foto 5. Adăpost sezonier cu prispă în sectorul Călnic.

Foto 6. Sălașul familiei Șutilă Moise (Călnic).

Foto 7. Gospodărie grupată în jurul curții (Câlnic).

Foto 8. Sălaș monocelular în sectorul nord-vestic (Triaj-Bârzăvița) aparținând familiei Văran Ion.

Foto 9. Sălașul familiei Lupșa Gheorghe din Reșița.